

УДК 331.12

Дуда В. Я., начальник відділення СВ
Шевченківського РГУ МВС України в м. Києві

Тактичні особливості допиту підозрюваних у вчиненні злочинних операцій з металобрухтом

Виділено типові слідчі ситуації розслідування злочинних операцій з металобрухтом, на підставі чого запропоновано найбільш ефективні тактичні прийоми з підготовки та проведення допиту підозрюваного з урахуванням його особистості та лінії поведінки.

Ключові слова: операції з металобрухтом, типові слідчі ситуації, розслідування, допит, підозрюваний, тактичні прийоми.

Выделены типичные следственные ситуации расследования преступных операций с металлоломом, на основании чего предложено наиболее эффективные тактические приемы по подготовке и проведению допроса подозреваемого с учетом его личности и линии поведения.

Ключевые слова: операции с металлоломом, типичные следственные ситуации, расследование, допрос, подозреваемый, тактические приемы.

Highlight the typical situation investigation of criminal investigations for scrap metal, whereby proposed the most effective tactics of the training and the interrogation of a suspect based on his personality and policies.

Keywords: real scrap typical investigation of the situation, investigation, interrogation, the suspect tactics.

Постановка проблеми. Одним з найбільш поширених засобів отримання інформації про розслідувану подію є допит слідча (розшукова) дія, в процесі якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальному провадженні, словесну інформацію про обставини події кримінального правопорушення та інші факти, які мають значення для забезпечення правильного застосування закону.

Метою тактичних прийомів, які застосовуються при проведенні допиту є отримання від допитуваних максимально повної, достовірної інформації, що має значення для розслідування у відповідності з тим як допитувані її сприйняли і відобразили в пам'яті.

Аналіз останніх досліджень. Тактика проведення допиту при розслідуванні злочинних операцій з металобрухтом має низку особливостей, які, перш за все, визначаються специфікою тактичних цілей, що вирішуються слідчим, та відповідною слідчою ситуацією. При проведенні цієї слідчої (розшукової) дії необхідно керуватися спільними тактичними правилами, досить розробленими в криміналістичній літературі В.К. Весельським, А.Ф. Волобуєвим, В.А. Журавлем, Л.М. Карнєєвою, В.Е. Коноваловою, Л.Д. Удаловою та ін. Проте, зважаючи на специфіку кримінальних проваджень даної категорії, слід звернути увагу на низку особливостей.

Мета дослідження визначити організаційні й тактичні особливості проведення допиту підозрюваних при розслідуванні порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом.

Зміст статті. Суттєву роль у розкритті злочинів, передбачених ст. 213 КК України, відіграє допит підозрюваних, який іноді визначає подальший хід розслідування. При проведенні цієї слідчої (розшукової) дії з'ясовується коло обставин, що дозволяють, наприклад, констатувати факт порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом групою осіб, одержати про неї повне уявлення, індивідуалізувати роль і вину кожного з її учасників.

Необхідно відзначити, що допит, мабуть, є найбільш індивідуальною слідчою (розшуковою) дією. Це означає, що ніяка тактика, рекомендації не передбачають особливості допиту конкретної особи, її поведінку, реакцію та ін. У такій ситуації слідчому може допомогти його професійний і життєвий досвід, інтелект, виховання, підготовленість, уміння перебудуватися і вивчати характер людей.

Для отримання повної інформації від допитуваної особи про подію, яка розслідується, слідчому необхідні спеціальні знання у сфері господарських правовідносин. Узагальнення й аналіз протоколів допитів у кримінальних провадженнях про факти порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом свідчать про те, що схеми допиту залишаються традиційними незалежно від того, хто допитується (особа якої професії). Як свідчить практика, значна частина цих обставин залишається не з'ясованою. Це свідчить про те, що переважна більшість слідчих неналежним чином готується до допиту. Це і є причиною того, що значна кількість обставин, які мають значення для розслідування, залишаються невідомими. Н.Г. Шурухнов слушно з цього приводу зазначає, що, для забезпечення цілеспрямованості допиту слідчий повинен добре орієнтуватися в професійній діяльності свідка [1, с. 423].

З метою досягнення мети допиту слідчий повинен до нього підготуватися і від сформованої в ході допиту ситуації правильно обрати тактичні прийоми, тобто найбільш раціональний і ефективний спосіб дії або найбільш доцільну лінію поведінки.

Слідчому доцільно зробити виписки з матеріалів кримінального провадження щодо обставин, за якими слід отримати спеціальні знання, вивчити накази, інструкції, пам'ятки та інші матеріали, що дозволяють з'ясувати ці обставини; отримати консультацію у фахівця з певних обставин і термінології. Знання слідчим спеціальних питань, термінології дозволяють викрити допитуваного в спробі дати неправдиві показання, правильно і грамотно сформулювати питання свідкам або підозрюваним, допоможуть слідчому виявити ті обставини злочину, які залишилися б нерозкритими без його спеціальної підготовки. У провадженнях про кримінально протиправні порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом допит доцільно проводити за участю спеціаліста. Це дозволяє слідчому провести його послідовно, цілеспрямовано, логічно; підвищує інформаційну цінність цієї слідчої (розшукової) дії, дає можливість уникнути додаткових допитів.

Закріплюючи таку загальну засаду кримінального провадження, як свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, ст. 18 КПК передбачає, що жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення [2].

У кримінальних провадженнях про незаконні операції з металобрухтом тактика допиту залежить від того, чи є він безконфліктним або конфліктним. Безконфліктна ситуація характеризується повним або частковим збігом інтересів учасників взаємодії, відсутністю протиріч в цілях, до досягнення яких спрямовані їхні зусилля на даному етапі розслідування. При безконфліктній ситуації основна тактична задача слідчого полягає в детальному і вичерпному з'ясуванні і фіксації в протоколі показань допитуваного.

В свою чергу, для конфлікту типовим є такий стан, коли сторони прагнуть до протилежних цілей і при плануванні своїх дій враховують можливі дії противника,

взаємно створюють труднощі, щоб забезпечити необхідний для них результат. У такій ситуації необхідно спонукати допитуваного до правдивих показань, діагностувати та усунути мотиви неправдивих показань.

Виходячи з цього, допит підозрюваного у провадженнях, пов'язаних з незаконними операціями з металобрухтом можна поділити на допит осіб, які:

- не мають наміру давати правдиві показання про всі обставини розслідуваної події;
- схильні до повного або часткового заперечення встановлених фактів;
- бажають давати показання.

За наявності конфліктної ситуації, що складається на момент допиту, слідчий повинен вдаватися до таких тактичних прийомів: роз'яснення допитуваному значення дачі правдивих показань (можливість укладення угоди про визнання винуватості); з'ясування мотивів дачі неправдивих показань і усунення цих мотивів; переконання за допомогою логічних доводів про безглуздість спроб дачі неправдивих показань; максимальна деталізація і конкретизація показань допитуваного; пред'явлення доказів, які викривають допитуваного (починаючи з самих вагомого або навпаки); повторний допит.

Тактика допиту підозрюваного залежить від багатьох особливостей, зокрема, і від особливостей особи допитуваного, впливає з криміналістичної характеристики: від його віку, статі, освіти, психічних якостей, темпераменту, кримінального досвіду та ін.

У більшості випадків, підозрювані у даній категорії проваджень мають високий рівень освіти і, щоб уникнути притягнення до кримінальної відповідальності, намагаються ввести слідчого в оману шляхом неправильного тлумачення положень законодавства щодо їх господарської діяльності. Тому, щоб при проведенні допиту не виникало ускладнень, слідчому, доцільно, залучити до цієї слідчої (розшукової) дії спеціаліста.

Підготовка до допиту підозрюваних і тактичні прийоми його проведення при розслідуванні порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом, вчинених групою осіб, значною мірою обумовлюються ситуацією, що склалася до моменту проведення цієї слідчої (розшукової) дії: затриманий один або декілька співучасників злочину, затримані з викраденим на місці вчинення злочину або в іншому місці. Предмет допиту підозрюваних, крім названих слідчих ситуацій, багато в чому зумовлений відношенням затриманих осіб до роботи суб'єкта господарювання – пункту прийому металобрухту.

У визначенні послідовності допиту підозрюваних осіб у випадку, якщо затримано декілька співучасників злочину. Рішення про черговість допиту підозрюваних осіб слідчий приймає, як правило, в обстановці інформаційної невизначеності, оскільки до моменту проведення цієї слідчої (розшукової) дії він не має в своєму розпорядженні достатньо повних даних про особу кожного з підозрюваних і певну сукупність доказів, які можна використовувати при допиті [3, с. 90]. Таким чином, прийняття рішення про черговість допиту підозрюваних осіб пов'язане з тактичним ризиком. При прийнятті рішення про черговість допиту підозрюваних осіб слідчий не може спрогнозувати результати даної слідчої дії, проте може знизити ступінь такого ризику [4, с. 28].

Для правильного вибору особи, яка повинна бути допитана першою, необхідно з'ясувати: дані про її особу наявність злочинного досвіду, судимості, професійних навичок, відношення до роботи пункту прийому металобрухту; обставини затримання співучасників (затримання з речовими доказами на місці вчинення злочину); особливості поведінки кожного члена злочинної групи при затриманні. Також треба враховувати результати попередніх слідчих (розшукових) дій огляду місця події, допиту свідків,

призначення та проведення експертиз, у ході яких одержані докази, що підтверджують вину підозрюваних. При вивченні результатів слідчих (розшукових) дій необхідно досліджувати докази, як ті, що підтверджують виниклу підозру, так і ті, що спростовують її по кожному з учасників злочинної групи. З'ясувавши цю сукупність доказів, слідчий продумує черговість допиту підозрюваних. При визначенні підозрюваної особи, яка повинна бути допитана першою, перевага віддається особам, які не мають злочинного досвіду і практики спілкування з працівниками слідчих органів, виконували другорядні ролі при вчиненні злочину, а також тим учасникам, злочинні дії яких підтверджуються найбільшою сукупністю доказів їх вини [34].

Встановлення психологічного контакту слідчого з учасниками слідчої (розшукової) дії, як система цілеспрямованих дій, притаманне не тільки допиту або іншим слідчим діям для одержання інформації від людей, але й іншим процесуальним діям, які складають зміст досудового розслідування. Як слушно зазначає Л.Д. Лук'яничков, психологічний контакт є обов'язковою умовою успішного і ефективного проведення будь-якої слідчої дії. Тому слідчий, усією своєю діяльністю має створювати відповідну обстановку, доводити до учасників слідчої дії необхідну інформацію, впливати на їхню свідомість [5, с. 231].

Досліджені нами психологічні особливості отримання вербальної інформації та тактичні прийоми впливу на допитуваних осіб допомагають слідчому вирішити завдання щодо отримання повної та достовірної вербальної інформації, необхідної для розкриття і розслідування злочинів. Але при застосуванні цих прийомів необхідно дбати, щоб вони не порушували прав, свобод і законних інтересів цих осіб [6, с. 199].

При розслідуванні злочинних операцій з металобрухтом, вчинених групою осіб, важливе значення має, насамперед, допит співучасників злочину, так як особа, яка вчинила злочин, в якому б процесуальному статусі не виступала, завжди є носієм значно більшої за обсягом і змістом інформації в порівнянні зі свідками. Проте, в силу свого становища і перспективи кримінальної відповідальності за вчинене, злочинець менше від інших зацікавлений у встановленні обставин кримінального провадження, а значить і більш схильний до їх перекручення, приховування та спотворення достовірної інформації. Цьому сприяє, зокрема, те, що підозрюваний не несе кримінальної відповідальності за відмову від дачі і за дачу завідомо неправдивих показань. Дані обставини й зумовлюють специфіку тактичного впливу слідчого щодо підозрюваного при проведенні його допиту, який дещо відрізняється від допитів свідків.

Підозрюваний (та й окремі категорії свідків) повинні представляти для слідчого інтерес: по-перше, як особистість, по-друге, як учасник і в той же час спостерігач досліджуваної події, процесу та механізму його відображення по-третє, як слідотворюючий і одночасно слідосприймаючий об'єкт.

Тому, тактично впливаючи на допитуваного різними допустимими способами, вступаючи з ними в контакт та інформаційну взаємодію в ході допиту, слідчий виходить із завдання отримання від нього інформації про такі обставини, що стосуються незаконних операцій з металобрухтом: про самого допитуваного (його соціальний статус, демографічні ознаки, спосіб життя, матеріальний та інтелектуальний рівень, професійну, статеву, вікову приналежність, психологічний портрет, зовнішній вигляд і т. д.); про інших осіб, які мають необхідну інформацію (про співучасників, свідків, приховувачів, скупників краденого та ін.); про матеріальні сліди, що утворилися в ході підготовки, вчинення та приховування злочину як на його тілі, одязі, взуття і т. п., так

і інших осіб; про інші матеріальні сліди, що утворилися у зв'язку з вчиненням злочину; про знаряддя злочину, інші матеріальні об'єкти, пов'язані з досліджуваними подіями.

Інформація, отримана під час допиту, в обов'язковому порядку повинна бути піддана аналізу та оцінці. Предметом аналізу та оцінки повинні стати також і такі обставини, як: рівень інформованості допитаного з приводу обставин, що з'ясовуються під час допиту, значущості відомостей, повідомлених допитаним для розслідування злочину; ступінь стабільності позиції, зайнятої допитаним, ймовірність зміни її в ту чи іншу сторону.

Виявлення і доведення вини особи, що вчинила злочин, передбачений ст. 213 КК України, відбувається у двох найбільш типових слідчих ситуаціях.

Перша ситуація складається зазвичай до такого моменту розслідування, коли у справі допитані співучасники, свідки, потерпілі, з показань яких досить виразно вбачається, хто брав участь у здійсненні злочинних операцій з металобрухтом, їх рольові функції і, зокрема, яка особа організувала інших навколо себе, хто брав активну участь у злочинних діях. Особа (особи), які вчинили злочин, цього не заперечує.

Друга ситуація коли усі співучасники або деякі з них заперечують свою причетність до вчиненого злочину, протидіючи встановленню його обставин.

У першій ситуації при допиті кожного співучасника злочину слідчому необхідно з'ясувати роль, конкретизувати вину кожного з них, диференціювати їх дії на місці злочину, не обмежуючись отриманням показань лише про сам факт участі у прийомі металобрухту, чи здійсненні з ним інших незаконних дій.

Важливо встановити обставини, пов'язані з діяльністю з керівництва формуванням конкретною особою. Під час допиту спільників необхідно з'ясувати, хто організував формування, запропонував вчинити злочин, якими були подальші дії кожного, хто саме здійснював підготовку, вчинення і приховування кримінально протиправного діяння. Специфіка допиту в даній ситуації полягає в деталізації показань кожного зі співучасників. Не обмежуючись показаннями осіб, які вчинили причетні до здійснення незаконних операцій з металобрухтом, слід оперативно вирішувати організаційні питання щодо закріплення показань шляхом проведення різних слідчих дій з метою створення такої системи доказів у кримінальному провадженні, щоб у разі зміни позиції співучасників вина їх, тим не менше, була доведена. Це такі слідчі дії, як допити свідків; обшуки за місцем розташування пункту прийому, проживання, навчання і роботи; пред'явлення для впізнання; проведення експертиз і т. д.

Необхідно дотримуватися такого тактичного правила, яке відоме всім, але найчастіше порушується: якщо навіть підозрювані, свідки дають правдиві показання про всі обставини розслідуваної події, їх допит має проводитися настільки ж ретельно, як і при дачі ними завідомо неправдивих показань. Говорячи ж про допит підозрюваних, необхідно відзначити, що важливо не саме їх визнання провини, а відомості про факти, обставини, що відповідають дійсності. Визнання не повинно дезорієнтувати слідчого і спонукати його до активних дій в пошуку доказів. Слідчий та оперативні працівники повинні завжди пам'ятати, що визнання підозрюваним своєї вини має процесуальне значення лише тоді, коли воно перевірене і підкріплене іншими доказами.

Найбільш складний допит у другій слідчій ситуації, для якої характерний конфлікт, при активній протидії допитуваного встановленню обставин злочину, коли використовується весь арсенал тактичних прийомів для викриття у брехні, спонукання до зміни зайнятої негативної позиції і відмови від протидії [7, с. 164].

Для перевірки правдивості показань може бути застосований такий тактичний прийом, як метод аналізу тверджень, що містяться в письмових текстах документів (протоколів допиту, слідчого експерименту тощо). Він досить широко застосовується в зарубіжній слідчій та судово-експертній практиці. В основі методу лежить положення про те, що документально зафіксовані правдиві показання відрізняються від помилкових як за змістовними, так і за формальними ознаками. Встановлено, що показання, які ґрунтуються на реальних, пережитих самим суб'єктом подіях, якісно відрізняються від показань, які не ґрунтуються на власному досвіді, а є продуктом фантазії або заздалегідь обдуманого фальсифікації. Методика, що використовується при цьому експертами спирається на науково обґрунтовані критерії правдивості інформації (контент-критерії). Вони відображають специфічні ознаки текстового матеріалу, що дозволяють відрізнити правдиві показання від неправдивих.

Такий тактичний прийом, як одночасний допит може бути з успіхом застосований при наявності інформації про здійснення незаконних операцій з металобрухтом на початковому етапі розслідування, при затриманні кількох або всіх членів злочинної групи. Розрахований він, перш за все, на фактор раповості. Затримка з допитом може дати можливість затриманим особам заспокоїтися, узгодити свої показання і, в результаті, призвести до негативних результатів допиту.

З даним тактичним прийомом тісно пов'язаний такий прийом, як «допущення легенди» (допитуваному надається можливість безперешкодно викладати свою помилкову легенду), який, у свою чергу, тісно поєднується з іншими прийомами [8, с. 135-136]: припиненням брехні, раповістю, послідовністю, повторністю допиту.

Необхідно відзначити, що навіть коли слідчий вважає, що під час допиту йому повідомляється неправдиві відомості, вони надалі мають бути перевірені, тому що не завжди, особливо на початковому етапі розслідування, можна бути абсолютно впевненим у правдивості або хибності показань. Використовуючи даний тактичний прийом, у кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ст. 213 КК України, можна встановити спосіб здійснення незаконної операції з металобрухтом, співучасників тощо, наприклад, коли підозрюваний заявляє про те, що він не знайомий з певною особою, в той час як слідчий має достовірні відомості про їх стосунки (наприклад, з особами, які раніше здавали металобрухт на відповідному пункті прийому). Викриття ж помилкових показань може відбутись вже під час наступних допитів.

Зaproвадження законодавцем нового інституту — провадження на підставі угод дає можливість слідчому при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 213 КК України, використати ще один тактичний прийом, який спонукатиме підозрюваного до дачі правдивих показань. Як свідчить практика, укладення угод про визнання винуватості в провадженнях щодо злочинів у сфері господарської діяльності обіцяє бути широко застосовуваною [9].

Укладення угоди про визнання винуватості може ініціюватися у будь-який момент після повідомлення особи про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Тому в ході допиту слідчим повинні бути роз'яснені блага, які може отримати особа в заміні на співпрацю зі стороною обвинувачення. За такої ситуації особа, беззастережно визнавши свою вину, сприяючи розслідуванню та звільнюючи обвинувачення від тягаря доказування винуватості під час судового розгляду, в найкращому для себе випадку може розраховувати на отримання міри покарання, наближеної до мінімальної межі санкції, або на застосування ст. 69 КК

України (вихід за мінімальну межу санкції) [10].

Перелік таких прийомів можна продовжувати. Однак дати універсальні рекомендації з тактики компрометації одного в очах інших членів формування практично неможливо, так як кожна слідча ситуація має свої особливості, які повинні враховуватися слідчим при вирішенні окремого завдання, внести розкол в злочинну групу, розбити кругову поруку.

Висновок. Приходимо до висновку, що при розслідуванні порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом вибір слідчим тактичних прийомів залежить не тільки від типу ситуації, що виникає в ході допиту (в т. ч. одночасного), а й від наявності доказів, які слідчий має, індивідуальних особливостей допитуваних і т. д. Результативність застосування тактичних прийомів і тактичних комбінацій залежить від дотримання слідчим процесуальних і тактичних принципів, з яких, на наш погляд, найбільш важливе значення мають: принцип гарантованого результату - слідчий повинен діяти планомірно, послідовно і застосовувати тактичні прийоми, найбільш відповідні для даних допиту; принцип переваги - слідчий завжди повинен передбачити ланцюг міркувань допитуваних, програмувати свої дії з урахуванням плану і мінливої лінії їхньої поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврилин Ю.В. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений: курс лекций / Ю.В. Гаврилин, Н.Г. Шурухнова – М.: Кн. мир, 2004. – 463 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.
3. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология / В.Е. Коновалова. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.
4. Быков В.М. Особенности расследования групповых преступлений / В.М. Быков. – Ташкент: НИиРИО Ташк. ВШ МВД СССР, 1980. – 60 с.
5. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: спец. 12.00.09 / Є.Д. Лук'янчиков. – К., 2005. – 429 с.
6. Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: дис. на здобуття наукового ступеня доктор юр. наук: спец. 12.00.09 / Л.Д. Удалова. – К., 2007. – 407 с.
7. Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики: учебн. пособ. / Р.С. Белкин. – Волгоград: Изд-во ВСШ МВД РФ, 1993. – 200 с.
8. Вафин Р.Р. Вымогательство («рэкет») – криминалистические проблемы / Р.Р. Вафин. – Екатеринбург: Екатеринбургская высшая школа МВД РФ, 1993. – 161 с.
9. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості за новим КПК. Перший досвід у справах з економічних злочинів. О. Співак, В. Чередніченко, видання: «Юридична газета», № 8-9, 6 березня 2013. www.km-partners.com.
10. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 15.11.2012 р. N 223-1679/0/4-12.